

Міністерство освіти і науки України
Житомирський державний університет імені Івана Франка
ННІ педагогіки
Кафедра педагогіки, психології та управління навчальними закладами
Магістр

Дипломна магістерська робота
на тему:
**«СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ
ЯК ОБ'ЄКТ УПРАВЛІННЯ»**

Виконала: студентка II курсу
напряму підготовки (спеціальності)
8.18010020 Управління навчальним
закладом

Степарук Лілія Вікторівна

Керівник: ***Мірошниченко О. А.***,
кандидат педагогічних наук, доцент

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ І. АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ УЧНІВ ЗНЗ У СУЧАСНІЙ НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ	
1.1 Аналіз наукових понять дослідження: « соціальна робота», « соціальна політика», «керівництво навчальним закладом» ..	7
1.2 Соціальна політика та особливості управління соціальними процесами у початковій школі.....	19
1.3. Соціальні проблеми учнів початкової школи.....	34
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ І.....	43
РОЗДІЛ ІІ. СИСТЕМА ВИРІШЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ (НА ПРИКЛАДІ ЧЕРВОНОАРМІЙСЬКОЇ ЗОШ І – ІІІ СТУПЕНІВ)	
2.1. Методологічні засади дослідження проблеми.....	46
2.2. Аналіз результатів дослідження.....	67
2.3. Рекомендації керівникам НЗ щодо вирішення соціальних проблем учнів.....	77
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ ІІ.....	78
ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК.....	80
ДОДАТКИ.....	81
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	94

ВСТУП

Актуальність теми дослідження зумовлено тим, що процеси, які відбуваються в сучасному суспільстві, загострили інтерес до розвитку і соціального становлення людини у конкретному соціумі, діяльності. Суспільство характеризується “відкритістю”, багатофакторністю й різноспрямованістю впливів на молоде покоління, несучи водночас як розширення можливостей розвитку людини, так і певний потенціал негативних впливів. Соціальне самопочуття молоді є одним з головних показників розвитку суспільства. Для того щоб формування молоді відбувалося адекватно суспільним процесам, необхідно визначити її роль і місце в суспільстві, з’ясувати її проблеми. Серед них є традиційні – кохання, дружба, пошуки сенсу життя тощо. Вирішення багатьох проблем залежить від факторів соціального життя. Не менш актуальними є здоров’я, освіта молоді, спілкування її з дорослими й однолітками. Вивчаючи молодіжні проблеми, неможливо обійтися простим констатуванням позитивних чи тривожних фактів життєдіяльності молодих людей, потрібен глибокий системний аналіз буття молоді. В умовах глибокої трансформації суспільних відносин значна частина української молоді втратила позитивні життєві орієнтири, можливість реалізації життєвих планів та прагнень. Ослаблення дії старих регулятивних чинників і несформованість нових, спричинили істотне посилення негативних явищ, поширення поведінкових стереотипів, хибно сприйнятих за вияви свободи особистості. Актуальність вивчення проблеми молоді, її освіти, виховання, соціального становлення, участі у суспільному житті перебувають у центрі уваги і на стику різних наук. Соціологія відносить їх до найважливіших. Зважаючи на те, що соціальний портрет молоді формується під впливом різноманітних суспільно-політичних і соціальних чинників, соціологія виявляє інтерес до того, яку роль відіграватимуть для молоді певні соціальні цінності, норми моралі, традиції тощо. Цими ж питаннями переймається ювенологія (наука про різноманітні особливості молоді) — складова сучасної науки про людину. Соціальне

самопочуття молоді є одним з головних показників розвитку суспільства, а проблема формування її свідомості — однією з провідних у соціології. Вирішення багатьох проблем залежить від факторів соціального життя. З еволюцією людського суспільства відбувається зміна всіх форм життєдіяльності. Розвиток науки і техніки, медицини та інших невід'ємно важливих сфер суспільства призводить до того, що потрібно підвищувати ефективність освіти. Глибокі зміни, що відбуваються в соціумі, призвели до того, що освіта переживає сьогодні, за оцінками науковців та вчителів, державних і громадських діячів, глибоку кризу, що виражається не тільки в матеріально-фінансовому зубожінні, а й у невизначеності цілей і змісту самої освіти.

Освіта відіграє величезну роль в житті індивіда і суспільства. Процес передачі соціального досвіду та культурної спадщини відбувається через його механізми. На первинній стадії утворення, що має на увазі дитячий садок і школу, закладаються основи мислення, створюється необхідний базис для подальшого навчання. І саме початкова школа закладаючи дитині фундамент її соціального життя поступово формує всі необхідні компетенції для її подальшого розвитку та становлення психологічно здорової, успішної особистості. Проте, сучасне XXI столітті яке характеризується вік нестримного розвитку науково-технічного прогресу, комп'ютеризації і автоматизації, вік глобальних змін не тільки у суспільстві, а й у свідомості людей. Як вітром, буквально зносить на своєму шляху все, що тримається невпевнено. Зміни, які відбулися протягом останнього десятиріччя в нашій країні зумовили загострення існуючих та виникнення нових соціальних проблем. Окремі із них пов'язуються з помилками у політиці, яку проводили державні діячі, деякі — з складним економічним становищем, в якому опинилась Україна. Але майже усі вони, безпосередньо чи опосередковано, пов'язані з соціальним вихованням кожної окремо взятої особистості (незалежно від її соціального статусу) та суспільства в цілому.

Таким же нестримним рухом розвиваються і соціальні проблеми дітей. Тому, можна говорити про важливість дослідження і вивчення цієї проблеми.

Метою дослідження є : проведення аналізу соціальних проблем учнів початкової школи як об'єкту управління.

Об'єктом дослідження є соціальні проблеми учнів.

Предмет дослідження є соціальні проблеми учнів початкової школи як об'єкт управління

Методи дослідження: *теоретичні:* аналіз та систематизація наукової літератури з питань соціальних проблем учнів ; вивчення теоретичних основ соціального менеджменту;

емпіричні: спостереження, бесіда, анкетування.

методи збору інформації : опитування, тести , обробка результатів. Методи обробки діагностичних даних.

Завданнями дослідження є:

- Т
еоретичне обґрунтування поняття соціальної проблеми, зокрема соціальних проблем учнів початкової школи, соціальна політика, соціальні процеси.
- З
алучити керівний склад ЗОШ до вирішення соціальних проблем учнів.
- Н
адати рекомендації керівникам ЗНЗ щодо вирішення соціальних проблем учнів

Наукова новизна магістерського дослідження полягає в уточненні змісту понять « соціальна робота», « соціальна політика», « соціальні проблеми», « соціальні процеси», « керівник»; вперше була розроблена та впроваджена в управлінську діяльність Червоноармійської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Червоноармійського району Житомирської області програма надання рекомендації щодо вирішення соціальних проблем учнів початкової школи.

Практична значущість проведення магістерського дослідження полягає в наданні рекомендацій щодо вирішення соціальних проблем учнів початкової школи . Результати дослідження можуть бути використані у практичній діяльності керівників ЗНЗ.

Апробація результатів. Основні положення і результати дослідження доповідалися і обговорювалися на:

РОЗДІЛ I. АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ УЧНІВ ЗНЗ У СУЧАСНІЙ НАЙКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

1.1 Аналіз наукових понять дослідження : « соціальна робота», « соціальна політика», « керівництво навчальним закладом».

Соціальна робота як вид діяльності має давнє історичне коріння. Вона знаходить відображення у вигляді певних етичних вимог, закладена в ключових положеннях практично всіх релігійних концепцій. У ХХ столітті соціальна робота стала атрибутом життя майже кожної держави і визнаним фактором міжнародного життя.

Соціальна робота в Україні – це той фах, котрий перебуває на етапі розвитку, поширення, відповідає актуальному суспільному замовленню. Протягом останнього десятиріччя соціальна робота в нашій країні ствердилася як професійна діяльність, яка пов'язана з розв'язанням різноманітних психосоціальних і деяких соціально-економічних проблем; як важлива галузь знань, яка базується на праксеологічних засадах. Також досить важливим є зауваження щодо понятійно-категоріального апарату сучасної соціальної роботи, котрий перебуває на етапі становлення та формування. Це зумовлено передусім тим, що теорія соціальної роботи як наука почала активно розвиватися в Україні лише з 90-х років ХХ сторіччя на зламі суспільно-економічних формацій та значною мірою, на базі зарубіжних концепцій. Ось чому протягом останнього десятиріччя вітчизняні науковці різних галузей суспільних наук роблять свій внесок у розвиток теоретичних засад соціальної роботи. Передусім це стосується визначення самої дефініції «соціальна робота». В літературних джерелах існує чимало визначень поняття соціальна робота. Великою мірою це зумовлено тим, в якому аспекті соціальних зв'язків та проблем використовується даний термін. Так, Резолюцією № 67, прийнятою Радою Європи, соціальна робота визначається як «професійна діяльність, спрямована на сприяння кращій адаптації індивідів, сімей та груп до соціального середовища, в якому вони

проживають, та розвиткові самоповаги та самовідповідальності людей». Крім того, соціальна робота передбачає використання можливостей людських міжособистісних відносин та ресурсів, що надаються спільностями людей. У словниках із соціальної роботи дане поняття трактується як «цілеспрямована діяльність у суспільстві через уповноважені органи, спрямована на забезпечення належного соціального, культурного та матеріального рівня життя членів суспільства та надання допомоги різним категоріям людей»[41]. Переважна більшість дослідників схиляються до визначення поняття соціальна робота, запропонованого Національною асоціацією соціальних працівників США: соціальна робота – це професійна діяльність із надання допомоги індивідам, групам, спільнотам посилення чи відновлення їх здатності до соціального функціонування та створення сприятливих соціальних умов для досягнення цілей. [4]

Порівняно із столітніми англійською *Social Work*, німецькою *Sozial Arbied*, французькою *Travail Social*, українська соціальна робота робить тільки перші кроки до самостійності налічуючи 10 років свого існування [39]. Одним із перших вітчизняних науковців, хто охарактеризував соціальну роботу був В.М. Сидоров, котрий даний вид діяльності визначив як «професійну роботу щодо надання допомоги особі, сім'ї, різним віковим і соціальним групам 11 (клієнтам) у розв'язанні їхніх психолого-педагогічних, медичних, правових, економічних та інших проблем» [42]. Дещо пізніше ще одне визначення було сформульоване І.І. Миговичем у одному з перших навчальних посібників з соціальної роботи: «Соціальна робота – професійна діяльність соціальних інститутів, державних і недержавних організацій, груп та окремих індивідів, пов'язана з наданням допомоги особам чи групам людей щодо соціалізації, якщо в них за відсутності належних умов в суспільстві або через наявність особистих вад процес соціалізації ускладнюється, призупиняється або відбувається у зворотному напрямі...» [18]. У російських підручниках із соціальної роботи, в основному, розвивається цільовий підхід до соціальної роботи і дається наступне

визначення даної категорії: «це – різновид людської діяльності, який має на меті оптимізувати здійснення суб'єктивної ролі людей в усіх сферах життя суспільства в процесі життєзабезпечення й діяльнісного існування особистості, сім'ї, соціальних та інших груп і верств у суспільстві». Заслуговує особливої уваги також визначення, представлене у навчальному посібнику за ред. А.Й. Капської: «Система соціальної роботи як діяльність по наданню допомоги людині, сім'ї, групі осіб, які знаходяться у складній життєвій ситуації, шляхом надання матеріально-фінансової підтримки, консультування й обслуговування» [18]. Таким чином, сучасні підходи до визначення поняття «соціальна робота» відбивають результати наукових пошуків дослідників різних напрямків, демонструють певний рівень осмислення суспільних змін та проблем, свідчать про необхідність відшліфовування понятійно-категоріального апарату та концептуальних засад соціальної роботи як науки та навчальної дисципліни, а також визначають подальші вектори спрямування та вдосконалення даного виду діяльності. Беремо до уваги, що соціальна робота є інтегрованою прикладною наукою та базується на міждисциплінарних підходах; соціальна робота як діяльність може здійснюватись як на професійному, так і на непрофесійному (благодійництво, доброчинність та ін.) рівнях; як навчальна дисципліна вона складає основу професійної компетентності соціального працівника.

Соціальна робота — це визнана в усьому світі назва спеціальності, основою якої є виявлення гуманного ставлення людини до людини. Вона відрізняється від філантропії, благодійництва та подібних видів діяльності своєю орієнтацією не тільки на допомогу у вирішенні проблем окремої людини чи групи людей, але й розвиток у них техніки подолання труднощів і вироблення навичок самодопомоги. Проблема визначення соціальної роботи є актуальною як у країнах, де відбувається становлення соціальної роботи, так і в країнах, де цей фах існує понад 100 років. Соціальна робота — це прикладна професія, а практичну діяльність важко суворо та чітко визначити

частково через те, що в центрі соціальної роботи — особистість, її прояви та взаємодія з іншими людьми та суспільством у цілому [27].

Характерною рисою соціальної роботи в Україні є те, що вона тісно пов'язана з соціальним захистом та соціальною педагогікою. Наприклад, український фахівець Алла Малько висловлює думку, що соціальна робота є комплексом різноманітних видів допомоги: соціально-побутової, медико-соціальної, соціально-правової, соціально-педагогічної, оскільки допомога завжди предметна і спрямована на задоволення тих чи інших потреб [27].

Закон України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» [12] розглядає її як діяльність уповноважених органів, підприємств, організацій та установ незалежно від їх підпорядкування і форми власності, й окремих громадян, яка спрямована на створення соціальних умов життєдіяльності, гармонійного та різнобічного розвитку дітей та молоді, захист їхніх конституційних прав, свобод і законних інтересів, задоволення культурних та духовних потреб.

У Законі України «Про соціальні послуги» відсутнє визначення соціальної роботи, хоча воно мало місце у законопроектах. Від нього відмовилися через існування в українському фаховому середовищі різновекторних думок щодо сутності соціальної роботи. Таким чином, в нашій країні поки що немає ані офіційного, ані прийнятого всіма фахівцями розуміння соціальної роботи.

У червні 2002 року Міжнародна Асоціація соціальних працівників та Міжнародна асоціація Шкіл соціальної роботи ухвалили міжнародне визначення соціальної роботи, яке, на думку його авторів, можна застосувати в будь-якому регіоні чи країні. Це визначення сформульоване так: «Професія «соціальний працівник» заохочує соціальні зміни, вирішення проблем у людських стосунках, просуває ідею наснаження та визволення людей з метою покращання людського життя. Використовуючи теорії людської поведінки та соціальних систем, соціальна робота виникає там, де має місце

взаємодія людей з їхнім оточенням. Фундаментальними в соціальній роботі є принципи соціальної справедливості та дотримання людських прав».

До цього визначення додано коментар: «Соціальна робота, здійснювана у різних формах, має місце там, де відбуваються численні комплексні взаємодії між людьми та їхнім середовищем. Місія соціальної роботи — надавати можливість людям якомога повніше розвивати власний потенціал, збагачувати своє життя та попереджувати виникнення дисфункцій [27].

Важливе місце у структурі аналізу соціальних проблем сучасної наукової літератури відіграє поняття «соціальна політика». Велика кількість науковців та представників різних напрямів суспільної думки по різному трактують дане визначення. Так, на думку канадського вченого Т. Ганслі, академічного визначення соціальна політика ще не набула. Це неоднозначне поняття пов'язане з заходами уряду, спрямованими на підвищення добробуту населення. З огляду на те, що зміст соціальної політики може включати як тактику, так і програми соціального захисту, межі такого поняття важко окреслити [5]. А. Вагнер висловив точку зору, відповідно до якої соціальною політикою є політика держави котра намагається боротися засобами законодавства з безладдям у сфері процесу розподілу. М. Вебер вважав, що треба підпорядкувати соціальну політику національному ідеалу й інтересу, зараховуючи її до економічної політики, а останню – до політичної науки. Американський вчений Д. Гілл вважає, що всі заходи уряду, спрямовані на поліпшення умов життя населення, можна віднести до соціальної політики. Причому соціальний добробут людей – це найважливіша з функцій держави, інші – другорядні. Німецький дослідник В. Зомбарт вважає, що до заходів соціальної політики можуть бути віднесені заходи економічної політики, спрямовані на буття, на зміцнення або знищення, послаблення цілої економічної системи. Його опонент Л. Борткевич стверджує, що соціальна політика – це ставлення держави до соціальних протиріч, що виражається в законодавстві й управлінні [5].

Поняття « соціальна політика» або « соціальне адміністрування»

з'явилося не так давно. Перші теоретичні концепції соціальної політики виникли на зламі XIX – XX сторіч, починаючи з праць Союзу соціальної політики. У цих, працях визначалося, що соціальна політика має бути спрямована на поліпшення умов життя людей і запобігання революційних потрясінь [7]. Розвиток соціальної політики був пов'язаний із переходом від державної та громадської благодійності нижчим прошаркам населення до вироблення загальнодержавних і місцевих систем соціальної допомоги [7].

Історія формування соціальної політики пов'язана з усвідомленням відповідальності держави та суспільства за добробут кожної людини. Формальне закріплення відповідних норм має чітке хронологічне визначення, але гуманістичне прагнення допомоги нужденним споконвічне. Велике значення для розуміння еволюції соціальної політики мають два її виміри – моральний, що втілений в одвічних традиціях допомоги ближньому, доброчинності та юридичний, який полягає у законодавчому закріпленні таких норм. З одного боку, ці виміри неподільні, що визначається їх взаємодією та взаємопроникненням у процесі функціонування держави і недержавних суспільних об'єднань. З іншого боку, причини виникнення та взагалі існування соціального законодавства лежать в площині, віддаленій від гуманізму. Можна сказати, що ніколи соціальні реформи не проводилися з гуманних міркувань, а завжди з певних політичних причин. У цьому полягає деяка колізія соціальної політики, законодавче закріплення якої наповнене гуманістичним змістом, а практичне виникнення відповідних норм і, до речі, самого терміна «соціальна політика», безпосередньо пов'язане не з гуманістичними, а з політичними чинниками. Фактично, причинами проведення соціально-політичних реформ з боку держави була необхідність забезпечення стабільності в суспільстві, втілення в життя принципу «соціальний компроміс замість соціальної революції» [11].

Початком законодавчого встановлення соціальної політики вважається 1601 р., коли в Англії королева Єлизавета видала «Закони про бідних» («The Poor Laws»). Формально світова взагалі та англо-американська соціальна політика

зокрема починається саме з цих законів. Законодавчі акти, що передували, мали справу з літніми та нужденними, а «Закони про бідних» кодифікували державну відповідальність у цілому; призначалися для переслідування жебрацтва, допомоги неспроможним і дітям. Відповідальність за ці заходи покладалася на церковні парафії. Окремі елементи соціальної політики можна знайти навіть у Стародавньому світі. Наприклад, у кодексі Хаммурапі було встановлено, що в разі стихійного лиха обов'язок суспільства – допомогти жертвам, а Афіньська держава впроваджувала пенсії для інвалідів війни та сиріт. Соціальне страхування у Стародавньому Римі застосовувалося різними організаціями, корпораціями, колегіями, які об'єднували своїх членів на основі професійних, матеріальних і особистих інтересів. Наприклад, у положенні Статуту Ланувімської колегії (м. Ланувім, 133 р. н. е.) передбачалося внесення початкового й щомісячного грошових платежів, призначенням яких було одержання нащадком певної суми на поховання у випадку смерті члена колегії. Історія соціальної політики нерозривно пов'язана з традиціями благодійництва та доброчинності, які були притаманні людському суспільству спокон віків. У Київській Русі велику роль у становленні таких традицій відіграло прийняття християнства. Церква була благодійною організацією, за посередництвом якої надавалась допомога нужденним з боку глави держави – князя. Досить поширеною була також громадська благодійність. Першими документальними свідченнями турботи держави про нужденних вважаються договори князя Олега з Царгородом (911 р.) і князя Ігоря (945 р.) «Про порятунок полонених». Ними визначалися взаємні зобов'язання щодо викупу русичів і греків, у якій би країні вони не знаходилися, та повернення їх на батьківщину [11]

Сучасні системи соціальної політики сформувалися у розвинутих країнах в основному на початку 40-х років. Важливим документом, що регулює соціальну політику, стала Європейська соціальна хартія (1961), яка проголосила право людини на соціальний прогрес. Не існує визнаного або найширше вживаного визначення соціальної політики. В різних країнах

визначають це поняття по – різному , хоча значна частина цих трактувань є досить схожими та мають спільні положення. В більшості визначень поняття соціальної політики пов'язане низкою заходів та інших організацій , спрямованих на підвищення добробуту і задоволення потреб як найменш захищених груп і індивідів, так і населення в цілому [11] . Необхідність соціальної політики в суспільстві зумовлюється існуванням соціальної нерівності та обмеженим обсягом ресурсів , тому однією з найважливіших функцій соціальної політики є функція перерозподілу. Серед характерних рис соціальної політики вирізняють такі як:

- колективність (використовує колективні ресурси, та відповідає на колективні потреби);
- зосередженість на соціальних відносинах (використовує та змінює їх);
- обумовленість незадоволенням в економічному становищі в зв'язку з обмеженістю ресурсів.

Становлення соціальної політики пройшло в своєму розвитку шлях від повного заперечення втручання держави в соціальну сферу (ліберальна концепція держави – «нічного сторожа») до принципу соціально відповідальної держави, до «експансії соціальної політики». Відбулося усвідомлення владою неминучості впровадження системи соціальних гарантій заради збереження стабільності та суспільної злагоди, хоча в подальшому система соціальної політики набула кризових явищ, а сама ідея розвиненого соціального захисту стала предметом дискусій та критики. Незважаючи на те, що «держава загального добробуту» та «соціальна держава» – це «винаходи» західноєвропейських країн, історія України багата власним досвідом становлення і розвитку соціальної державності. Національні традиції в цій сфері пов'язані зі значним досвідом благодійництва, допомоги, підтримки, гуманного ставлення до нужденних, і створюють унікальний соціальний простір, підґрунтя для розвитку та удосконалення сучасної системи соціальної політики в Україні [11].

Нагальною проблемою сьогодення є місце керівника в організації, що тягне

за собою ряд підпроблем таких як: ефективне управління та раціональне використання владних повноважень, формування та збереження як власної репутації, так і репутації організації, а також формування лідерських рис. Адже, ефективне управління та раціональне використання влади сприяють стабільності та порядку вирішення різних проблем, що виникають під час діяльності, а лідерські навички значно поліпшують процес управління.

Ми поділяємо думку Якоша Нергеша, що "Керівник — це не гід, не екскурсовод, не водій автобуса. Він керує людьми, і його основною рисою є не ввічливість, терпляча поблажлива ласкавість, а рішучість" Про роль керівника в успіху організації написано чимало робіт. Вивченням цієї проблеми займалися як вітчизняні, так і зарубіжні вчені, серед них: К. Боулдінг, С.Чейз, А. Г. Здравомислов, І. Кузьменков, М. Стародубська, А. Чернов, Д. Гуганова, Д. Ольшанський та інші. У добу динамічних змін і перетворень на перший план виходить людина як суб'єкт, творець, носій нових якостей та ролей у всіх вимірах матеріального й духовного буття. Формування особи – складний процес, який зумовлює низку проблем, що постають перед управлінням. Зокрема це: управління об'єктивними умовами існування суспільства та відповідними соціальними процесами; управління об'єктивними умовами існування особи, які щодо суспільства в цілому є сферою його суб'єктивної діяльності та зазнають впливу організуючої останнього. Центральною фігурою будь-якої групи або організації є сам керівник. Ефективність керівництва визначається "індивідуальним підходом", тобто можливістю успішно вирішувати основні проблеми людських стосунків: уміння реагувати на непередбачувану поведінку підлеглих, подолання інформаційного "голоду" у колективі, чітке формулювання вимог до співробітників, встановлення з ними надійного зворотного зв'язку, здатність побачити та відрізнити хороше від поганого, правду від неправди, оскільки люди далеко не завжди правильно інтерпретують події і не завжди говорять те, про що думають. Такі керівники ставлять перед собою завдання дати людям можливість достатньо заробляти,

отримувати задоволення від своєї праці, брати участь в управлінні організацією, створювати умови для самостійного вирішення проблем.

Ефективне керівництво припускає, що люди спільно координують ресурси, визначають завдання, висувають і підтримують ідеї, планують діяльність і так далі. Колективна робота дозволяє відкрити нові можливості, колективний підхід — вирішувати проблеми спільно. Тим самим виробляється більше ідей, зростає інноваційна здатність, зменшуються можливості для появи стресових ситуацій [47]. Хто ж такий керівник: звичайна людина, яка досягає керівної посади “і потім, і кров’ю” чи обдарована від природи людина, а можливий ще і третій варіант — особа, яка купила собі цю посаду, хоча навряд чи довго такі затримуються на своєму робочому місці за браком навиків та професіоналізму. Звичайно, керівник — це, в першу чергу, дар згори. Такі люди зазвичай з дитинства є ініціаторами всіх ігор і підбивають однолітків на всякі витівки, однак самі далеко не завжди лізуть в пекло. Він координатор, він генератор ідей, він дає напрямок. Але якщо дару немає, а керувати доводиться, то багато що у керівника можна виховати і поліпшити цілком “земним” чином [49].

Керівник — це високоосвічений спеціаліст з великим досвідом, постійно підвищує свій професійний і науковий рівень, а лідер здебільшого не намагається зберегти систему, меншою мірою, ніж керівник, спирається на загальноприйняті управлінські методи, може нехтувати правилами управлінської ієрархії. Будь-який керівник, що турбується про ефективність своєї роботи, повинен прагнути стати лідером. Керівник повинен завжди бути готовим змінити свою думку і, якщо необхідно, змінити стиль керівництва. Керівник, який вибрав певний стиль лідерства і чітко його дотримується (оскільки цей стиль добре зарекомендував себе у минулому) може виявитися не здатним здійснювати ефективне керівництво в іншій ситуації і на іншій посаді. Керівник, який хоче працювати якомога ефективніше, отримати від своїх підлеглих максимальну віддачу, не може дозволити собі застосовувати якийсь один стиль впродовж всієї кар’єри.

Сучасний керівник повинен адаптувати свій стиль управління до конкретної ситуації, оскільки найефективніші керівники – це ті, хто уміють поводити себе по-різному – залежно від вимог реальності [44]. Для успішного управління в сучасних умовах необхідний професійно підготовлений керівник-менеджер. Професіоналізм менеджера полягає, перш за все, в оволодінні спеціальними знаннями і навиками в області організації виробництва і управління, здатності працювати з людьми. Організація не може існувати без менеджерів. Керівники завжди повинні враховувати багатообразні дії, витікаючі як зсередини, так і ззовні організації, які роблять вплив на виконання завдання, що стоїть перед ними. Сучасні керівники витрачають значну частину свого часу і роблять найбільш сильний вплив на функцію планування. Їх обізнаність про полягання справ в організації в цілому, відповідно до їх практичних знань про зовнішнє оточення організації, робить вищих менеджерів здатними очолити діяльність по плануванню.

Хороший керівник повинен володіти наступними особистими якостями: широким кругозором, жаданням знань, професіоналізмом, новаторством, творчим підходом до роботи; відчуттям розуміння ситуації; творчим відношенням до роботи, завзятістю, упевненістю в собі і відданістю справі; нестандартним мисленням, винахідливістю, ініціативністю і здатністю генерувати ідеї; готовністю до змін, відвертістю, гнучкістю і легкою пристосовністю до змін, що відбуваються; прагненням до співпраці, комунікабельністю і відчуттям успіху; емоційною врівноваженістю і стресостійкістю, психологічними здібностями впливати на людей; ситуаційним лідерством і енергією особи в корпоративних структурах; здатністю працювати в колективі і з колективом; умінням передбачати результат; внутрішньою потребою до саморозвитку і самоорганізації; здатністю і умінням ризикувати; здатністю діяти самостійно; відповідальністю за діяльність і за ухвалені рішення; здатністю побачити, виділити істотне; мистецтвом виконувати плани [44].

1.2. Соціальна політика та особливості управління соціальними процесами у початковій школі

Механізм управління притаманний всім, без винятку, галузям діяльності людей. Він забезпечує пошук і застосування засобів, методів і форм здійснення накреслених змін у діяльності людей. Довгий час управління було об'єктом дослідження інших наук. І тільки коли соціальні проблеми набули гостроти, виникла нагальна потреба залучення соціології до винайдення управлінських рішень. Соціологія управління ж полягає у безпосередньому практичному використанні бази соціологічних знань у сфері управління [46].

Під соціологією управління розуміється насамперед систематизація всіх елементів знань про управління, аналіз управлінського ракурсу з точки зору історичного процесу (його виникнення, формування, розвиток, видозміни в процесі розвитку суспільства). Це і вивчення закономірностей, засобів, форм та методів цілеспрямованого впливу на соціальні процеси та відносини, що відбуваються у суспільстві, в різних його підсистемах (політичній, економічній, соціокультурній). Це і вивчення природи управлінських відносин, що стосується діяльності і поведінки людини, групи (як керуючого, так і керованого). Це і аналіз соціальних наслідків управлінських рішень і дій, з погляду соціальних критеріїв, відповідності інтересам керуючої і керованої підсистем .

Головним об'єктом управління – в управлінні соціальними процесами - є людина, соціальні групи і суспільний розвиток у цілому. Соціальне управління - це управління окремими сторонами суспільного життя, суспільними інститутами, суспільством у цілому, спрямоване на підтримку динамічного стану і нормального функціонування соціальної системи. Наука соціального управління є соціальною галуззю наукового знання, котра вивчає цілісне засвоєння оточуючого світу під кутом зору системного впливу на всі

сфери суспільного життя, для підвищення якості життя його членів – головної мети суспільства. Відповідно і предметом науки соціального управління є відносини управління - складний комплекс стійких взаємозв'язків і взаємодій людини із колективом у процесі управлінської взаємодії.

Система управління складається з двох підсистем:

- регулююча (керуюча) – це суб'єкт управління;
- регульована (керована) - це об'єкт управління.

Тому процес управління набуває вигляду впливу суб'єкта на об'єкт заради досягнення певної мети. Крім цього, під соціальним управлінням розуміється не тільки конкретний управлінський вплив, а і політична діяльність, яка спрямована на регулювання суспільних процесів у заданих напрямках [46].

Поряд з управлінням економічними системами і явищами нормальне функціонування та розвиток суспільства і життя вимагає управління соціальними системами і процесами, тобто процесами, що протікають в одній з основних її сфер громадського життя - соціальній. Характер і напрямки відповідної діяльності задаються соціальною політикою держави, а засобом реалізації, інструментом цієї політики виступає такий різновид управлінської діяльності як соціальний.

Соціальна політика – це діяльність держави й інших політичних і соціальних інститутів, спрямована на прогресивний розвиток соціальної сфери життя суспільства, на удосконалювання умов, способу і якості життя людей, на забезпечення їхніх життєвих потреб, надання їм необхідної соціальної підтримки, допомоги і захисту з використанням у цих цілях наявного у відповідного інституту потенціалу.

Соціальна сфера – це галузь життєдіяльності людського суспільства, в якій реалізується соціальна політика держави, спрямована на розподіл матеріальних і духовних благ, забезпечуючи прогрес всіх сторін суспільного життя, покращання життєдіяльності кожної людини. Вона охоплює весь простір життя від умов її праці, побуту, здоров'я, дозвілля до суспільно-

класових, національно-етнічних відносин. Зміст “соціальний” означає відношення між соціальними групами, індивідами з приводу їх положення, місця і ролі в суспільстві, стилю життя.

Практичне втілення соціальної політики здійснюється через соціальну роботу професіоналів, громадських та соціальних інститутів.

Найважливішою метою соціальної політики є забезпечення більш повного задоволення членами суспільства своїх життєвих потреб, оскільки саме з цього приводу в першу чергу складаються соціальні відносини, і саме на цій основі відбувається соціальне відтворення суспільних груп і індивідів. При цьому, коли мова йде про забезпечення життєвих потреб людей у рамках здійснення соціальної політики, мається на увазі їхнє задоволення не шляхом власних зусиль членів суспільства. У соціальній політиці втілюється турбота суспільства чи якої-небудь інституційної системи (територіальної спільності, фірми, трудового колективу, профспілки, благодійної організації і т.д.) про людей, що потребують підтримки і допомоги. Іншими словами, соціальна політика спрямована на надання допомоги, підтримки людям з боку соціальної системи, у яку вони входять, шляхом використання для цього наявного у відповідній соціальній системі суспільного потенціалу. Така допомога в самому загальному виді може бути названа соціальною (тобто йде від соціуму, від якої-небудь суспільної системи) допомогою, як родове поняття воно може охоплювати і пенсії, і стипендії учнем, і допомога громадянам, що потрапили в складні життєві ситуації, і інші виплати, пільги, і надання в інших формах матеріальної допомоги. Поняття " соціальне " у даному контексті виражає те, що людське співтовариство (це і є соціум) робить допомогу, підтримку своїм членам, здійснюючи їхній захист.

В загальному розумінні управління - це процес планування, організації, мотивації і контролю, необхідного для того, щоб досягнути цілей організації.

Соціальне управління як тип, функція загального управління – особливий вид управлінської діяльності, що забезпечує виконання відповідних соціальних завдань через адекватну організаційну структуру. Соціальне

управління представляє собою свідому, систематичну, спеціально-організовану суспільну діяльність з метою впорядкування його соціально-дієвої структури.

Управління соціальною роботою здійснюється на основі загальних теорій управління. У своїй сукупності вони стверджують, що управління має відповідати таким засадам:

- спрямованість управлінської діяльності на забезпечення відповідно до цілей організованої роботи людей;
- забезпечення за допомогою управління функціонування і розвитку організації;
- здійснення управління через реалізацію основних управлінських функцій;
- управління може бути ефективним завдяки цілеспрямованості, прогнозуванню, участі в ньому персоналу організації, наявності зворотного зв'язку [41]

Управління соціальною службою як системою спрямоване на розвиток ресурсів клієнта в конкретних умовах життєдіяльності організації. Складовими цих процесів життєдіяльності є отримання ресурсів від зовнішнього середовища та їх оптимальне використання, продукування соціальної послуги або надання соціальної допомоги, збільшення ресурсів клієнтів.

Соціальне управління виступає як сукупність організаційних систем і управлінських зв'язків між ними, здійснення яких дозволяє реалізувати управлінські функції між індивідами, соціальними групами, громадянами, політичними, економічними та ін. інститутами суспільства. Соціальне управління охоплює всі ті об'єкти і процеси в суспільстві, стан яких має значення для його існування і розвитку як соціальної системи, так і для життєдіяльності людей [47].

На сучасному етапі розвитку України, коли в результаті певних об'єктивних та суб'єктивних обставин ще повною мірою не сформувалось громадянське

демократичне суспільство, історичну відповідальність за добробут громадян має нести держава як соціальний інститут організації життя людей. За визначенням російських науковців держава виступає як гарант упевненості громадян у задоволенні потреб організації суспільства, забезпечуючи стійкість зв'язків та відносин в межах цієї організації. Держава як головна соціальна інституція повинна спрямовувати свої зусилля:

- на реалізацію базових потреб суспільства у сфері культури, науки, освіти, охорони здоров'я та ін.;
- на забезпечення матеріальної життєдіяльності, інтеграцію соціальних груп і колективів, підтримку та збереження духовних цінностей тощо.

Таким чином, соціальна держава, що функціонує як соціальний інститут макрорівня, формує свою структуру та організовує життєдіяльність усіх суспільних сфер, опираючись на конституційні основи. Соціальний процес — послідовна зміна станів суспільства або його окремих систем. Соціальний процес проявляється як рух у часі низки соціальних подій чи явищ певної спрямованості. У ньому діалектично поєднуються зміна і сталість, перервність і неперервність. Соціальна система не може існувати без процесу, що призводить до певних змін. Процеси відбуваються на різних рівнях соціальної системи: окремого індивіда, соціальної групи, організації, суспільства. Найважливішими ознаками соціальних процесів є їх загальність та зв'язок із суб'єктом, який здійснює процес. Функціонування й розвиток суспільства відбуваються в різних формах соціальних процесів [3]. Під соціальним управлінням розуміють цілеспрямований вплив на соціальні відносини, структури і процеси [47]. Об'єктом соціального управління є соціальні групи, що взаємодіють між собою з приводу реалізації загальних і специфічних інтересів. З точки зору елементно- структурної групи — це люди, організації, поселенські, соціально- класові, демографічні, етнічні спільноти тощо, в яких, по-перше, виявляються соціальні відносини — відносини між соціальними суб'єктами з приводу їх рівності й соціальної справедливості у розпорядженні життєвими благами й умовами становлення і

розвитку особистості, задоволення матеріальних, соціальних, духовних потреб. Соціальні проблеми у вирішенні багатьох заходів мають неабияке значення: соціальні чинники, ціннісні орієнтації і настанови, симпатії і антипатії впливають на темпи і якість багатьох несоціальних, а часто технологічних, економічних, правових та інших процесів. Таким чином, прихід соціології в загальну науку управління знаменував пошук глибинних резервів, багато з яких прямо залежать від суспільної свідомості й поведінки людей. Соціальні резерви — це соціальні можливості індивідів і колективів, які у цей час не реалізуються для підвищення їх активності й ефективності певних видів соціальної діяльності. Такими резервами виступають здібності, кваліфікація, компетентність, трудова й управлінська культура тощо. В основі соціального управління лежить необхідність навчитися виявляти вторинні, більш віддалені суспільні наслідки виробничої діяльності, серед яких значне місце посідають соціальні наслідки, тобто результати, плановані або несподівані, стихійні, передбачувані або непередбачувані тощо, перетворень у суспільстві, які позначаються на соціальних відносинах груп, спільнот, індивідів, що супроводжується змінами в їх становищі. Тому очевидно, що крім суто соціального напрямку розвитку суспільства, соціальні наслідки виявляються й в управлінні соціально - економічними, соціально-політичними і духовними процесами [47].

В усіх напрямках суспільного розвитку виявляються соціальні відносини з приводу нерівності й справедливості в розпорядженні матеріальними благами, що відображаються в соціальних індикаторах — якісних і кількісних характеристиках окремих властивостей і станів соціальних об'єктів (систем, організацій) і процесів, сукупність яких відбиває їх особливості в статиці і динаміці. До таких індикаторів належать: рівень життя, якість життя, рівень зайнятості й безробіття, прожитковий мінімум, показники смертності й народжуваності, рівень конфліктності у суспільстві (у трудовому колективі, сім'ї, між етносами або конфесіями) тощо. Виділення й розуміння суті й специфіки соціального управління як певної

підсистеми в управлінській діяльності, яке має відмінності від інших її систем (технологічної, економічної), має достатнє практичне значення. Наприклад, на виробництві, в організації може бути ідеально існуюча в організаційному і функціональному відношенні система управління виробничими процесами (тобто технологічна), добре налагоджена економіка, втім, процеси, що відображають динаміку взаємовідносин між людьми, їх соціальне самопочуття, задоволення трудовим осередком й інші соціальні показники, через недостатню увагу до них починають деградувати. Це неминуче негативно вплине й на суто виробничі, економічні показники, результати діяльності організацій і матиме негативні соціальні наслідки [23].

Цілі соціального управління — це удосконалення умов життя людей, їх взаємовідносин і соціальних якостей особистості. Зважаючи на те, що іманентною рисою нашого суспільства є його соціальна орієнтованість (смысл якої полягає в тому, що економічна, політична влада й інші структури та інститути повинні як головна ціль свого функціонування бути орієнтованими на забезпечення й задоволення потреб населення), то зрозумілою стає проблема пізнання законів соціального управління соціумом взагалі. Зміст будь-якого виду і спрямування управлінської діяльності знаходить свій конкретний вияв у функціях управління. Якщо виходити з того, що функціями називають певну діяльність, обов'язок, роботу, призначення, то функціями управління можуть бути певні види управлінської діяльності, сутність яких полягає у цілеспрямованому впливі на об'єкт управління. Функції управління забезпечують вияв і обґрунтування сукупності характеристик цілі й шляхів розвитку об'єкта управління, також відповідних способів досягнення цілей розвитку об'єкта, яким управляють, і реалізації призначення системи в цілому. Якщо цілі й завдання відбивають зміст діяльності суб'єктів управління, то функції управління — форми й методи управлінської діяльності [8]

Як відомо, Україна стала на шлях побудови демократичного соціально орієнтованого суспільства. Це визначено в Основному Законі державі -

Конституції (ст.1): —Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава [22]. Отже, поняття —соціальна передбачає, що держава буде здійснювати соціальну політику, спрямовану на забезпечення потреб та інтересів усіх соціальних класів, прошарків, окремих груп та членів суспільства. Стаття 3 Конституції України підтверджує, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [12]. Досвід багатьох європейських держав, що визначаються по їх Конституціям як правові та соціальні, показує, що їх соціально-економічна політика опирається на такі принципи :

- принцип економічної свободи людини та визнання права підприємців чи їх об'єднань, найманих працівників та їх профспілок на тарифну автономію на основі соціального партнерства;
- принцип довіри до регулюючої ролі ринку шляхом попиту та пропозиції, ціноутворення, конкуренції, але водночас і на принцип відповідальності держави за гру ринкових сил та створення умов для впорядкування протікання економічного та соціального життя , спрямованого на забезпечення добробуту своїх громадян;
- принцип соціальної справедливості та солідарності суспільства, зокрема шляхом податкового перерозподілу доходів від багатих до бідних та залучення дієздатних до трудового процесу та забезпечення соціальної відповідальності працездатних за ще чи вже не працюючих громадян;
- принцип участі працівників в управлінні виробництвом та розподілі, у суспільному та державному житті, розвиваючи при цьому різні форми економічної демократії.

Отже, основними принципами соціальної держави є принципи соціальної справедливості та соціального партнерства, котрі покликані забезпечувати інтеграційну роль держави у суспільстві [13].

Однак, останнім часом все більше науковців та політиків визнають необхідність руху України до нових перспектив, а саме – до стану держави загального добробуту. Держава загального добробуту - держава, яка прагне забезпечити кожному громадянину гідні умови існування, соціальної захищеності, а в ідеалі – приблизно однакові для всіх стартові можливості реалізації життєвих цілей, розвитку особистості. Першою програмою, що містила ідеї держави загального добробуту (держави всезагального благоденства) вважають систему соціального забезпечення, запропоновану Бісмарком у 1880-х роках у Німеччині [7].

Основні принципи держави соціального добробуту відображені у Загальній Декларації прав людини, Європейській Соціальній Хартії, конвенціях та рекомендаціях Міжнародної організації праці:

- кожна людина повинна мати можливість заробляти на прожиття вільно обраною працею;
- всі працюючі мають право на справедливу винагороду, достатню для підтримки нормального рівня життя (власного і своїх сімей);
- всі працюючі та їхні утриманці мають право на соціальне забезпечення;
- кожна людина, яка немає достатніх засобів для існування, має право на соціальну і медичну допомогу;
- кожна людина інвалід має право на професійну підготовку, професійну та соціальну реадaptaцію, незалежно від причин і характеру інвалідності тощо.

Для розвитку держави загального добробуту необхідний такий тип соціальної політики, котра спрямована на підвищення якості життя всіх громадян та стримування поширення соціальних ризиків.

У деяких країнах поняття —соціальна держава та —держава загального добробуту ототожнюють (наприклад, у німецьких джерелах). Однак, все ж

таки у цих термінах є певні відмінності. Так, формування держави загального добробуту пов'язують із більш високим рівнем економічного розвитку країн, який дозволив би забезпечити громадянам прожитковий мінімум. Така держава захищає людей від бідності за допомогою виплат по безробіттю, сімейних виплат, грошових компенсацій, пенсій, забезпечує охорону здоров'я, безоплатну освіту, соціальне житло. У державі загального добробуту соціальна підтримка здійснюється шляхом втручання держави в життя людей на національному та місцевому рівнях через соціальні програми. Фінансують цю систему за рахунок перерозподілу доходів через страхування і податкову політику [7].

Таким чином, держава соціального добробуту – це система соціальної безпеки, для якої характерне суцільне охоплення соціальним забезпеченням усіх громадян. Доктрина такої держави й відповідні механізми соціального захисту ґрунтуються на принципах соціальної справедливості, а матеріальна підтримка поширюється на всіх осіб, які її потребують, а не лише на тих, хто заробив право на соціальні виплати трудовою діяльністю. Україна, як соціальна держава, повинна активно впроваджувати соціальну політику, спрямовану на створення умов для всебічного розвитку особистості кожного громадянина, забезпечення реалізації прав і свобод. Одним із важливих інструментів реалізації принципів соціальної держави є соціальна політика. Різні країни обирають свої моделі соціальної політики, однак усі вони передбачають створення умов для забезпечення чіткого функціонування всієї системи соціально-політичних інститутів щодо регулювання соціальних відносин. Ось чому, більшість науковців вважають, що об'єктом соціальної політики соціальної держави є суспільні, зокрема, соціальні відносини, процеси життєдіяльності соціуму, що безпосередньо чи опосередковано впливають на формування соціальної безпеки людини, задоволення нею власних соціальних потреб та інтересів, освоєння і творення соціальних цінностей [51]. Важливими завданнями соціальної політики держави в умовах становлення ринкових відносин на думку П.І. Шевчука [49] є

поступове обмеження впливу чинників, які гальмують соціальний прогрес, а також посилення факторів соціального поступу, зростання соціальної та економічної безпеки особи. Особливостями сучасної соціальної політики є її активність та дієвість [49]. Ці дві характеристики соціальної політики дуже добре демонструють існуючі в суспільстві тенденції щодо можливостей розв'язання власних проблем пересічними громадянами. Йдеться про створення умов з боку держави для підтримування потенційно активних членів суспільства, шляхом сприяння їх соціально-економічній діяльності. Тоді як пасивна соціальна політика базується на благодійництві та принципах утримування.

Ще одним важливим моментом в питаннях реалізації завдань соціальної політики є визначення базових підходів. Так, у навчальному посібнику за редакцією А.Г. Ягодки [51] аналізуються два основні підходи впровадження – соціальний і суто ринковий. Соціальний підхід передбачає, що суспільство має гарантувати кожному члену доходи, не дозволяючи йому опуститися нижче межі малозабезпеченості. Ринковий же підхід означає, що суспільство бере на себе зобов'язання лише створити умови кожному члену суспільства для виявлення економічно-політичної активності й одержання доходу. Обидва підходи при формуванні соціальної політики характеризують показники результативності соціальної політики чи характеристики рівня життя населення. Важливо, щоб документально визначені та розроблені з урахуванням потреб суспільства завдання соціальної політики були реалізовані. Йдеться про те, щоб діяльність держави щодо вирішення проблем населення була ефективною. В літературі виділяють дві групи умов, що впливають на успішність реалізації соціальної політики в державі: об'єктивні та суб'єктивні [51] проблеми реалізації соціальної політики в державі можуть виникати внаслідок дисбалансу або не врахування вище охарактеризованих чинників. Ось чому важливим є чітке визначення пріоритетів і напрямків соціальної політики на державному рівні, окреслення основних ефективних способів і форм вирішення соціальних проблем людей,

узгодження діяльності різних соціальних інституцій, врахування особливостей соціально-економічного розвитку держави та створення умов для підвищення життєвого рівня населення. Крім того, для успішності реалізації соціальної політики важливо вміти правильно сформулювати зміст її соціальних програм. Йдеться про необхідність використання системного підходу при розробці та визначенні будь-яких соціально-політичних напрямків і проектів. Системний підхід передбачає, що будуть чітко сформульовані цілі та завдання, визначені поняття та терміни, здійснено ретельний аналіз проблематики, для вирішення якої розробляється проект, обрані оптимальні форми та методи роботи і розроблені основні показники, що дадуть інформацію у майбутньому щодо успішності реалізації визначених напрямків. Саме такі складові розробки соціальних програм та проектів різних рівнів дозволять майбутнім фахівцям із соціальної роботи та соціальної політики визначати реальні завдання соціальної політики держави, котрі будуть успішно реалізовані.

Багатоаспектність політичних явищ взагалі пояснює той факт, що однозначного визначення соціальної політики як поняття не існує. Зокрема, довідник із соціальної роботи містить таке тлумачення даної категорії: «Соціальна політика – діяльність держави та її інститутів, органів місцевого самоуправління, вітчизняних, іноземних та зарубіжних підприємств, установ усіх форм власності, їх об'єднань та асоціацій, вітчизняних, іноземних та зарубіжних громадських та приватних фондів, громадських та релігійних організацій, громадян по розвитку і управлінню соціальною сферою суспільства». Інші автори [45] дають наступне визначення: «Соціальна політика – це система програм, служб та заходів, спрямованих на досягнення соціальних цілей. Соціальна політика охоплює усі сфери життєдіяльності людей – виробничу, соціальну, політичну, духовну та регулює стосунки між суспільством, колективом, громадою, особою у кожній з цих сфер та зонах взаємодії». Як видно з вищенаведених цитат, основною метою соціальної політики є створення умов для задоволення соціальних потреб та інтересів

людей, а також для підтримки, захисту та реабілітації окремих громадян та соціальних груп. Ще один важливий аспект соціальної політики висвітлено у визначенні, запропонованому В.А. Скуратівським та О.М. Палій [44]: «Це суспільний феномен, що поєднує різноманітні багатофакторні складові: конституційно-правові, інституціональні, управлінські регулятивні та саморегулятивні, глобальні, національні, державні, наддержавні, громадські, гуманістичні, праксеологічні (ціннісні), комунікативні та ін.»

Ці ж автори пропонують розглядати соціальну політику у вузькому та широкому розумінні. У вузькому розумінні соціальна політика – це цілеспрямована діяльність суб'єктів з метою забезпечення соціального захисту та створення умов для формування безпечного соціального середовища людини. Тобто це – комплекс заходів, спрямованих на створення системи соціальної безпеки людини та суспільства. У широкому розумінні – соціальна політика є системою цілеспрямованої діяльності її суб'єктів, що має на меті забезпечити оптимальні умови функціонування і розвитку соціальних відносин. Йдеться про втілення системи управлінських рішень соціального характеру у соціальних програмах і соціальній практиці з метою задоволення соціальних потреб, збалансування соціальних інтересів, розв'язання соціальних завдань тощо. Водночас такий поділ є досить умовним, оскільки без розвинених соціальних відносин не може бути стабільної соціальної безпеки людини та суспільства, а соціальна безпека значною мірою зумовлює розвиток процесів суспільного розвитку. В літературі зустрічаються й інші варіанти тлумачення соціальної політики, зокрема, як «мистецтва поєднання людських інтересів» «взаємин основних елементів соціальної структури суспільства» та ін. Слід зазначити, що спільним в усіх визначеннях є розуміння суті соціальної політики в соціальній державі як створення умов для підвищення добробуту, рівня життя населення, створення соціальних передумов у формуванні економічних стимулів розвитку виробництва. Соціальна політика у початковій школі має на меті створення умов позитивно орієнтованої

соціалізації особистості, що сприяє соціальній адаптації та самореалізації молодого покоління в інтересах особистості і суспільства. На думку науковців, актуальним є положення, що соціальна політика з дітьми як важливий елемент державної молодіжної політики, повинна проводитись не лише протягом певного кризового періоду особистості, а повсякчасно з урахуванням можливостей країни [29].

Соціальна політика не може існувати як некерований процес, вона має бути відповідним чином визначена, інтегрована в усі сфери життя суспільства, суспільні відносини. Йдеться про дві взаємозалежні складові — по-перше, про проголошення загальнодержавного (стратегічного) курсу в гуманітарній, соціальній сфері і, по-друге, про детермінацію соціальної політики відповідними нормами, законами [47]. Соціальна політика в новій Україні як самостійній суверенній державі була започаткована з проголошенням Декларації про державний суверенітет України. В Декларації зазначено, що людина, її честь, здоров'я — найвища цінність для суспільства, мета його розвитку. Це означає, що відповідну соціальну спрямованість повинна мати в новітній Україні економіка, політика, в державі мають бути створені відповідні умови для співробітництва всіх структур політичної системи, всіх частин суспільства в їх єдності навіть за об'єктивних їх відмінностей. А відтак потрібна певна соціально спрямована діяльність органів місцевого самоврядування. Соціальна політика може бути успішно реалізована в тому разі, якщо буде не тільки розроблена її стратегія, створені відповідні механізми, а відповідне ресурсне забезпечення. Йдеться насамперед про відповідні фінансово-матеріальні умови для функціонування систем освіти, науки, культури, охорони здоров'я, соціального захисту населення. Ресурсне забезпечення згаданих сфер здійснюється з багатьох джерел: бюджетні фінансування (за рахунок податкової системи); діяльність різноманітних суспільно-політичних, громадських та інших утворень, фондів, об'єднань; реалізація загальнонаціональних і міжнародних проектів і програм; спонсорська діяльність тощо[47].

1.3. Соціальні проблеми учнів початкової школи

«І буде син, і буде мати, і будуть люди на землі..

Т.Г.Шевченко

В світовій спільноті кінець ХХ – початок ХХІ століття визначається основною тенденцією: перехід до нового типу соціальної організації суспільства – відкритого інформаційного суспільства, яке можна визначити як суспільство, в якому економічний розвиток, соціальні зміни, якість і спосіб життя у визначальній мірі залежать і від наукового знання, і від способу використання інформації на основі інформаційно- комунікативних технологій. Соціальна проблема — суперечлива ситуація реального життя, що має масовий характер і стосується інтересів соціальних спільнот, груп.

Соціологія використовує різноманітні підходи до визначення типу соціальної проблеми, беручи за основу мету дослідження, носія проблеми, масштаби її поширення, час дії, глибину суперечності, що створює проблему. Відповідно до мети виокремлюють гносеологічні (логіко-пізнавальні) і предметні проблем. Гносеологічні проблеми спричинені нестачею інформації про стан, тенденції функціонування соціального об'єкта. Тобто народження проблеми зумовлене недостатністю знання про певні процеси, явища соціального життя. Предметні проблеми — це суперечності, зумовлені зіткненням інтересів соціальних спільнот, інститутів, які дестабілізують їхню життєдіяльність і стимулюють до активних дій. За носіями виділяють такі види соціальних проблем: проблеми окремих соціальних груп (соціально-демографічних, національних, професійних, політичних та інших); проблеми соціальних інститутів, конкретних виробничих підприємств, державних закладів та установ, закладів освіти, організацій тощо. За масштабами поширеності соціальні проблеми можуть бути державними, регіональними, локальними, відповідно до часу дії — нетривалими і довготривалими.

Беручи за критерій глибину суперечностей, можна виокремити однопланові (стосуються одного аспекту соціального явища, процесу); системні (характерні для багатьох елементів соціального явища, процесу) і функціональні (спричинені порушенням глибинних зв'язків у механізмі функціонування соціального явища або процесу) соціальні проблеми. У міжнародній практиці згідно з визначенням, зазначеним у «Конвенції ООН про права дитини» [9]: «дитиною є кожна людська істота до досягнення 18 - річного віку, якщо за законом, застосованим до даної дитини, вона не досягає повноліття раніше» (стаття 1). Українське законодавство щодо дітей багатовимірне, насичене нормативними актами, указами Президента, постановами Кабінету Міністрів України та іншими нормативно-правовими документами. В Законі України «Про охорону дитинства» [15] зазначено, що дитина «особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом,

застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше»; «дитинство - період розвитку людини до досягнення повноліття»; «охорона дитинства - система державних та громадських заходів, спрямованих на забезпечення повноцінного життя, всебічного виховання і розвитку дитини та захисту її прав» (стаття 1).

Від минулого – до майбутнього: філософи та історики відзначають, що протягом історії людства ставлення до дітей не було однаковим. Змінювались століття – змінювались моделі типової поведінки, однак ознаки кожної суспільної моделі існують до сьогодні. Увага: надзвичайно важливо усвідомлювати роль «Конвенції ООН про права дитини» як сучасної моделі єдиного типу поведінки людей на планеті заради розвитку у майбутньому. В середньовічному суспільстві батьки всіх прошарків цікавились дітьми дуже мало, очікуючи від них лише якомога раннього входження в життя. Дорослі, якщо вони були воїнами, вважали, що їхні сини, як тільки вік дозволяв їм брати в руки зброю, на додаток до їхніх сил, їздити верхи і полювати, повинні були ставати маленькими воїнами. Так, син Карла Великого вже в три роки сидів верхи, тримаючи зброю. Дівчат також квапили стати дорослими, якнайшвидше видавали заміж. Викрадення наречених було дуже поширене серед знаті, і часто були випадки, коли дівчат 5-7 років утримували і готували до дорослого життя вже в домівках їхніх майбутніх чоловіків. У суспільстві існувала тенденція до прискорення змушнення дітей, до скорочення цього періоду їхнього життя і раннього включення дитини в життя доросле. Завдання, яке стояло перед дитиною в ті часи - якомога скоріше «перемогти» в собі дитину і стати дорослим. Любов до дитини не була самостійною моральною цінністю. Сильна прив'язаність до дітей у варварському "суспільстві" не вважалася гарною манерою. В церковній традиції любов до дітей обмежувалась їх вихованням. Так, в стародавній писемній пам'ятці - Збірнику Святослава (1076 р.), складеному за матеріалами різних релігійних джерел, міститься порада: «Любя сына своего, жезла на него не щади». «Господь отнимает детей у родителей, слишком

привязанных к своим чадам, и это воистину милосердно!» - говорить в одній із заповідей XII століття. Кардинальні зміни у ставленні до дитинства й дитини відбулися наприкінці XVIII століття, напередодні Великої Французької Революції й пов'язані з іменем Ж.-Ж. Руссо. Його погляди на дитину, дитинство зробили коперніківський переворот в суспільстві. Його ідеї й до цього часу лежать в основі багатьох інновацій щодо організації дитинства й формування дитини. Відштовхуючись від своєї програмної роботи «Суспільний договір або принцип суспільного права», Руссо розвинув нові погляди на природу дитинства. Його головну книгу «Еміль, або про виховання» було прилюдно спалено у 1762 р. - її було визнано шкідливою. Руссо вперше подивився на дитину не як на майбутнього дорослого і тим більше не як на маленького дорослого, а висловив найважливішу істину - розвиток дитини, її формування - це і є її життя, а не підготовка до нього. Дитина, підліток не готується до майбутнього життя, а просто живе. І суспільство має створювати умови, що відповідають завданням і потребам їхнього зростання. Основними умовами життя дитини Руссо визначив свободу, природу і працю. Революційні ідеї про рівність всіх людей підводили до думки про те, що всі діти без винятку можуть і повинні отримати освіту. Таким чином, була висунута і узагальнена одна з найбільш значущих і вагомих ідей людства - ідея рівності і загальності освіти. Ця ідея залишається головною і в Конвенції ООН про права дитини. Сучасний рівень розвитку людини, сім'ї і країни не однаковий, проте є підстава яка об'єднує всіх у вирішенні певних проблем та у першочерговій увазі до дітей, які перебувають в складних, кризових, тобто проблемних ситуаціях та мають певні соціальні проблеми [27].

«Ми відповідальні за тих ,кого приручили» - відомі і наразі досить актуальні слова ,котрі належать відомому письменнику Антуан де Сент-Екзюпері. У Всесвітній декларації про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей (м. Нью-Йорк 30 вересня 1990 р.) визначені наступні проблеми дітей :

- бідність та злиденність,
- дискримінація
- расизм та ксенофобія
- торгівля дітьми
- насильство над дітьми
- залежність та хвороби
- безправність дитини.

Далі здійснюємо теоретичний аналіз деяких соціальних проблем.

Проблеми появи та перевиховання педагогічно занедбаних дітей турбували людей упродовж всієї історії. Адже завжди були діти з відхиленнями у поведінці, знедолені, сироти, діти-правопорушники. Проблеми важковиховуваних дітей породжувались і породжуються передусім соціальними чинниками.

Стабільність держави, її економічний розвиток значною мірою залежить від фізичного та духовного розвитку дитини, ставлення держави до проблем дітей, їх інтересів та потреб. Для будь-якого суспільства характерним є такий зв'язок: зі зниженням потенціалу загальнолюдських і духовних цінностей у суспільстві активно виявляється феномен соціального сирітства – зростає кількість дітей, які залишаються без батьківського піклування. Ця ознака, на жаль, не обминула і нашого суспільства. Помітною тенденцією останніх років є відокремлення сім'ї від батьківства. Насамперед вона проявляється у значному збільшенні неповних сімей, часто в результаті свідомої відмови від реєстрації шлюбу, з метою отримання соціальної допомоги від держави. Все це і призводить до поширення сирітства в Україні, що має особливо загрозливий характер для такої його складової, як соціальне сирітство.

Соціальне сирітство – соціальне явище, спричинене ухиленням або відстороненням батьків від виконання батьківських обов'язків по відношенню до дитини. Соціальні сироти – це особлива соціально-демографічна група дітей, які внаслідок соціальних, економічних та

морально-психологічних причин залишилися без батьківського піклування, за умови відсутності можливостей, умов або бажання у батьків виконувати свої батьківські обов'язки.. До них належать також безпритульні та бездоглядні діти, тобто «діти вулиці».

Основними причинами залишення дітей без батьківського піклування є:

- соціально-економічні, пов'язані із зuboжінням сімей (безробіття обох або одного з батьків, жебрацтво батьків, тривала відсутність батьків, відсутність постійного житла, розлучення батьків);
- морально-етичні (асоціальний спосіб життя батьків, різні види залежності, примушення дітей до жебракування, злочинні діяння батьків, різноманітні форми насильства, спрямованого на дітей);
- психологічні (суб'єктивні) – раннє або позашлюбне материнство; дисфункційність сім'ї (неповна, новоутворена, багатодітна, сім'я інвалідів), нездорова емоційна атмосфера в сім'ї, конфліктність її членів;
- медичні – наявність хвороб у батьків, що унеможливають виконання батьківських обов'язків.

Крім того, через складність соціального життя зростає кількість дітей, соціальний статус яких невизначений, оскільки є невизначеним щодо них факт наявності чи відсутності батьківського піклування. Наприклад, такими є бездоглядні діти, які тривалий час перебувають поза батьківським піклуванням, і перебувають сам на сам з проблемами виживання. До цієї ж групи дітей можна віднести і тих, які тривалий час виховуються в інтернатних закладах і батьки яких, хоч і не позбавлені батьківських прав, але не цікавляться їхнім життям.

Діти – жертви насильства. Насильство - це одна з основних небезпек для благополуччя суспільства, яка викликає все більшу заклопотаність. Діти безумовно є найзахищенішою категорією населення, коли йдеться про насильство і жорстоке поводження. Вони найуразливіші не тільки тому, що вони не можуть захистити себе фізично, але і тому, що саме їх виживання залежить від дорослих, і вони самі не здатні безпосередньо захищати власні

права. У зв'язку з цим вони часто стають жертвами різних травм і шкоди, що наноситься їхній особі та розвитку. Жорстоке і/або зневажливе поводження з дітьми - це типовий прояв насильства по відношенню до дітей, яке може поставити під загрозу виживання дитини та зашкодити фізичному, психосоціальному, емоційному і сексуальному розвитку, що призведе до сумних наслідків як з погляду суспільства в цілому, так і з погляду благополуччя майбутнього покоління, зокрема.

За даними досліджень близько 40% неповнолітніх вважають, що в нашій країні існує жорстоке ставлення до дітей. Проте діти найчастіше зазнають жорстокого ставлення з боку однолітків [16]. Водночас заслуговує на увагу той факт, що кожна четверта дитина з тих, хто потерпав від насильства та знущання, зіткнулася з цим насамперед у власній родині [18].

В Європі та Україні жорстоке поводження з дітьми носить безліч форм, включаючи фізичне, сексуальне і емоційне насильство, позбавлення дітей належного догляду, а також сексуальну експлуатацію дітей. Все це має найсерйозніші наслідки для здоров'я і розвитку як самих дітей, так і благополуччя сім'ї і суспільства в цілому. Ця проблема носить складний і хворобливий характер, є класичним перетином індивідуальних, сімейних і суспільних проблем. Запобігання насильству, жорстокому поводженню з дітьми є величезною задачею. Процес її рішення є повільним, що часто розчаровує і вимагає ініціативи, знань, переконань і терпіння. Водночас, саме проблема насильства в сім'ї та жорстокого поводження з дітьми тісно пов'язана із такими явищами, як бездоглядність та безпритульність дітей; зростання кількості розлучень; формування насильницького менталітету нації; жебракування; втрати загальнолюдських цінностей любові та взаєморозуміння; а також виступає однією з передумов скоєння злочинів. Разом із тим, незважаючи на певні позитивні зрушення у розв'язанні проблеми насильства, жорстокого поводження з дітьми механізм правового та соціального захисту потерпілих залишається недосконалим: не вистачає відповідних закладів для надання допомоги потерпілим та спеціально

підготовлених фахівців у сфері запобігання насильству (в першу чергу, комунальної власності); неефективною є система вчасного виявлення випадків насильства в родині [34]. Недостатньо ефективною також є система санкцій, що застосовуються щодо осіб, які вчиняють насильство в сім'ї . Актуальним є вивчення практики надання послуг тим особам, що потерпіли від насильства, визначення чинників, що впливають на якість цих послуг та можливих шляхів вдосконалення реалізації Закону України «Про попередження насильства у сім'ї». Насильство може чинитися як дорослими щодо дітей, так і самими дітьми відносно одне одного. Свідченням поширеності останнього стали численні публікації та репортажі на національному телебаченні, присвячені насильству між дітьми в школі.

Оскільки діти проводять багато часу саме в навчальних закладах, школи мають відігравати одну з ключових ролей у справі захисту дітей від насильства. Сучасні заклади освіти й виховання з усіма їхніми проблемами, труднощами, недоліками зберігають статус одного з основних інститутів соціалізації особистості, її становлення і розвитку. Відповідно, дорослі, які здійснюють контроль за навчальними закладами і які працюють у них, зобов'язані забезпечити умови, які б сприяли утвердженню людської гідності дитини та її розвитку. Попри широке публічне висвітлення цієї проблеми, варто зауважити, що вона залишається недостатньо вивченою, зокрема, не до кінця з'ясовано причини такого насильства, його види, наслідки та те, яка допомога надається потерпілим дітям і дітям, котрі таке насильство вчиняють [34]. Також бракує інформації про те, якої допомоги потребують учителі для більш ефективного реагування на це явище та його профілактики. Протидіяти насиллю в школах або інтернатах надзвичайно складно [11], бо вся система освітньої діяльності ніби обплутана круговою порукою. Навіть якщо факт насильства стає відомим – довести його достовірність досить складно [30]. Фахівці, що мають працювати з дітьми, не завжди мають достатньо якісну підготовку для ефективної роботи, рівень вміння для створення безпечного дитячого середовища Причини різні – брак

спеціалізованої підготовки, швидка зміна реалій життя тощо [44]. Очевидним є те, що в Україні права дітей хоча б раз в житті та порушувались...батьками, іншими дітьми, чиновниками, державою...ніби глибоко в «менталітеті дорослого» засіяно нерозуміння того, що дитина будь-якого віку – це громадянин України, і поки він/вона не досягли повноліття, прав мають більше, ніж власне будь-хто з дорослих. Слід зазначити, що однією з головних причин наявності тривалих за часом чи небезпечних за наслідками фактів насильства над дітьми є неухвага до ситуацій в кожній сім'ї, дитячому середовищі зокрема: не вистачає часу, кадрів, вміння спостерігати, відслідковувати, втручатись, пропонувати транзитні профілактичні заходи тощо. При розгляді дитячих справ до уваги беруться різні факти, цінності та ресурси, захист прав дитини в цьому переліку операційно не домінує.

У свою чергу, за нашими дослідженнями пропонуємо наступні найбільш поширені соціальна проблеми учнів початкової школи:

- проблема самооцінки дитини;
- соціальний статус;
- житлово –побутові умови та матеріальний стан;
- категорія соціально незахищеної сім'ї (неблагополучна, малозабезпечена);
- проблема психофізіологічної неуспішності дитини;
- соціальна дезадаптація.

У сучасних умовах специфіка і основна спрямованість соціальної політики в питаннях дитинства має полягати насамперед у тому, щоб пом'якшувати для дітей негативні наслідки тих процесів, які проходять у суспільстві, необхідно розвивати нові форми життєдіяльності дітей, створювати нові соціальні інститути, які б забезпечували задоволення їх потреб і реалізацію інтересів дітей. Соціальні проблеми можуть носити глобальний характер, зачіпаючи інтереси значної частини людства. Так, демографічні, екологічні, техногенні, продовольчі, енергетичні та інші проблеми в даний час набувають глобального характеру і їх вирішення вимагає участі більшості держав нашої

планети. Соціальні проблеми можуть торкатися інтересів окремих або декількох соціальних систем. Наприклад, соціальні кризи, що розповсюджуються на окремі країни, національно-етнічні спільноти, асоціації, блоки або угруповання. Проблеми можуть розповсюджуватися на ті або інші сфери, групи людей або осіб. Це можуть бути ті, що охоплюють соціально-економічну, соціально-політичну, духовну або власне соціальну сфери життєдіяльності людей. Для соціальної роботи особливу значущість мають особові проблеми, що виникають у процесі взаємодії особи і соціального середовища.

ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ I.

Соціальна робота як вид діяльності має давнє історичне коріння. Вона знаходить відображення у вигляді певних етичних вимог, закладена в ключових положеннях практично всіх релігійних концепцій. У ХХ столітті соціальна робота стала атрибутом життя майже кожної держави і визнаним фактором міжнародного життя. Центральною фігурою будь-якої групи або організації є сам керівник. Ефективність керівництва визначається “індивідуальним підходом”, тобто можливістю успішно вирішувати основні проблеми людських стосунків: уміння реагувати на непередбачувану поведінку підлеглих, подолання інформаційного “голоду” у колективі, чітке формулювання вимог до співробітників, встановлення з ними надійного зворотного зв’язку, здатність побачити та відрізнити хороше від поганого, правду від неправди, оскільки люди далеко не завжди правильно інтерпретують події і не завжди говорять те, про що думають. Такі керівники ставлять перед собою завдання дати людям можливість достатньо заробляти, отримувати задоволення від своєї праці, брати участь в управлінні організацією, створювати умови для самостійного вирішення проблем. Ефективне керівництво припускає, що люди спільно координують ресурси, визначають завдання, висувають і підтримують ідеї, планують діяльність і так далі. Колективна робота дозволяє відкрити нові можливості, колективний підхід — вирішувати проблеми спільно. Тим самим виробляється більше ідей, зростає інноваційна здатність, зменшуються можливості для появи стресових ситуацій

Управління - це процес планування, організації, мотивації і контролю, необхідного для того, щоб досягнути цілей організації. Соціальне управління як тип, функція загального управління – особливий вид управлінської діяльності, що забезпечує виконання відповідних соціальних завдань через адекватну організаційну структуру. Соціальне управління представляє собою

свідому, систематичну, спеціально-організовану суспільну діяльність з метою впорядкування його соціально-дієвої структури.

Управління соціальною роботою здійснюється на основі загальних теорій управління. У своїй сукупності вони стверджують, що управління має відповідати таким засадам:

- спрямованість управлінської діяльності на забезпечення відповідно до цілей організованої роботи людей;
- забезпечення за допомогою управління функціонування і розвитку організації;
- здійснення управління через реалізацію основних управлінських функцій;

управління може бути ефективним завдяки цілеспрямованості, прогнозуванні, участі в ньому персоналу організації, наявності зворотного зв'язку. Соціальне управління виступає як сукупність організаційних систем і управлінських зв'язків між ними, здійснення яких дозволяє реалізувати управлінські функції між індивідами, соціальними групами, громадянами, політичними, економічними та ін. інститутами суспільства. Соціальне управління охоплює всі ті об'єкти і процеси в суспільстві, стан яких має значення для його існування і розвитку як соціальної системи, так і для життєдіяльності людей [47].

На сучасному етапі розвитку України, коли в результаті певних об'єктивних та суб'єктивних обставин ще повною мірою не сформувалось громадянське демократичне суспільство, історичну відповідальність за добробут громадян має нести держава як соціальний інститут організації життя людей. За визначенням російських науковців держава виступає як гарант упевненості громадян у задоволенні потреб організації суспільства, забезпечуючи стійкість зв'язків та відносин в межах цієї організації.

За нашими дослідженнями пропонуємо наступні найбільш поширені соціальна проблеми учнів початкової школи:

- проблема самооцінки дитини;

- соціальний статус;
- житлово –побутові умови та матеріальний стан;
- категорія соціально незахищеної сім'ї (неблагополучна, малозабезпечена);
- проблема психофізіологічної неуспішності дитини;
- соціальна дезадаптація.

Додатки

Додаток А

Виявлення емоційного рівня самооцінки

П.І	Рівень самооцінки	Відношення з близьким людьми	Соціальна зацікавленість	Індивідуалізація
Богдана К.	високий	Допускає тиск матері, батька	+	Вважає себе унікальною
Саша Ш.	середній	Допускає тиск матері батька.	+	Вважає себе унікальною
Вікторія К.	високий	Допускає тиск мами і дідуся.	+	Вважає себе унікальною
Олександр С.	високий	Допускає тиск матері, друзів і брата.	+	Вважає себе унікальною
Віка Д.	високий	Допускає тиск матері, бабусі, брата	+	Вважає себе унікальною
Саша Л.	високий	Допускає тиск матері, батька	+	Вважає себе унікальною
Людмила К.	високий	Допускає тиск матері батька.	+	Вважає себе унікальною
Дарина Г.	середній	Допускає тиск матері, батька	+	Вважає себе унікальною
Артем Б.	середній	Допускає тиск матері батька.	+	Вважає себе унікальною
Владислав Ж.	середній	Допускає тиск батька і брата	+	Вважає себе унікальною
Олександра П.	середній	Допускає тиск дідуся і бабусі.	+	Вважає себе унікальною
Інна Б.	високий	Допускає тиск друзів і матері	+	Вважає себе унікальною
Настя Т.	високий	Допускає тиск матері, батька	+	Вважає себе унікальною
Денис Ц.	високий	Допускає тиск	+	Вважає себе

		матері батька.		унікальною
Вова Г.	високий	Допускає тиск бабусі і дідуся	+	Вважає себе унікальною
Владик Г.	високий	Допускає тиск матері і бабусі	+	Вважає себе унікальною
Аліна Ч.	високий	Допускає тиск матері, батька	+	Вважає себе унікальною
Христина С.	високий	Допускає тиск матері, батька.	+	Вважає себе унікальною
Рома М.	високий	Допускає тиск матері і бабусі	+	Вважає себе унікальною
Вероніка К.	високий	Допускає тиск матері, батька	+	Вважає себе унікальною
Аліна Г.	високий	Допускає тиск матері батька.	+	Вважає себе унікальною
Ліза І.	високий	Допускає тиск матері, батька	+	Вважає себе унікальною
Євгенія В.	високий	Допускає тиск матері батька.	+	Вважає себе унікальною
Саша К	високий	Допускає тиск дідуся і бабусі	+	Визнає схожість з іншими
Аня К.	середній	Допускає тиск матері і сестри	+	Визнає схожість з іншими
Анастасія Б.	високий	Допускає тиск матері, батька	+	Визнає схожість з іншими
Софія П.	високий	Допускає тиск матері, батька	+	Визнає схожість з іншими
Анастасія К.	високий	Допускає тиск матері батька.	+	Визнає схожість з іншими
Влад К.	високий	Допускає тиск матері, батькі , дідуся	+	Визнає схожість з іншими
Денис С.	високий	Допускає тиск друзів, матері	+	Визнає схожість з іншими

Максим В.	високий	Допускає тиск друзів, матері	+	Визнає схожість з іншими
Богдан С.	середній	Допускає тиск матері, батька	+	Визнає схожість з іншими
Влад З.	середній	Допускає тиск матері батька.	+	Визнає схожість з іншими
Карина Г	середній	Допускає тиск матері батька.	+	Визнає схожість з іншими
Богдан С.	середній	Допускає тиск дідуся і бабусі	+	Визнає схожість з іншими
Іванна Б.	низький	Допускає тиск матері і сестри	+	Визнає схожість з іншими
Денис Я.	середній	Допускає тиск матері, батька	+	Визнає схожість з іншими
Ірина К.	низький	Допускає тиск матері батька.	+	Визнає схожість з іншими
Єлизавета Щ.	середній	Допускає тиск друзів , матері	+	Визнає схожість з іншими
Вероніка К.	низький	Допускає тиск матері, батька	+	Визнає схожість з іншими
Софія П.	низький	Допускає тиск матері батька.	+	Визнає схожість з іншими
Андрій О.	середній	Допускає тиск дідуся і бабусі.	+	Визнає схожість з іншими

Методика « Незакінчені речення»

Бланк відповідей

1. Я вчусь так _____
2. Шкільна адміністрація – _____
3. Моя мама –. _____
4. Коли мене немає, мої друзі _____
5. Коли мені починає нещастити _____
6. Більшість людей, яких я знаю _____
7. Я думаю, що в майбутньому _____
8. Я хотів би навчатися _____
9. Наша школа – _____
10. У порівнянні з більшістю сімей моя сім'я _____
11. Що стосується нашого класу _____
12. Я здатен _____
13. Від незнайомих людей _____
14. Мені здається, що в майбутньому _____
15. У навчанні я бачу _____
16. У школі я _____
17. Моя сім'я поводить себе зі мною, як із. _____
18. Коли я кажу свою думку _____
19. Мені здається, що я _____
20. Люди частіше всього живуть, _____
21. Я думаю, що планувати майбутнє _____
22. Щодо уроків, то я _____
23. Наші вчителі – _____
24. Я хотів би, щоб мій батько _____
25. Я думаю, що мої ровесники _____
26. Я міг би бути дуже щасливим _____
27. Майже всі люди хочуть _____

28. Думати про майбутнє _____
29. Я можу навчатися _____
30. Більшість учителів _____
31. Вважаю, що більшість матерів _____
32. У класі я почуваю себе _____
33. Моєю потаємною думкою є _____
34. Мені здається, що люди, як правило, _____
35. Мені здається, що років через п'ять _____
36. Домашні завдання я _____
37. Коли я йду до школи, _____
38. Моя мати і я _____
39. Щодо моїх товаришів у класі, _____
40. Більше всього я боюсь _____
41. Люди вбачають сенс _____
42. У майбутньому я займуся _____
43. Більшість навчальних предметів _____
44. Я думаю, що вчителі _____
45. Думаю, що мій батько _____
46. Мені не подобається, коли мої однолітки _____
47. Більше всього я люблю _____
48. Як правило, люди ставляться один до одного _____
49. Часто мені здається, що в майбутньому _____
50. Коли я згадую про навчання, _____
51. Коли я згадую нашу школу _____
52. Мій батько і я _____
53. Коли літом я згадую наш клас _____
54. Я думаю що про мене _____
55. Люди часто _____
56. Метою свого життя я вважаю _____

Додаток В**Методика визначення «групи ризику»**Текст опитувальника

1. Чи вважаєш ти, що людям можна довіряти?
2. Чи легко ти знаходиш друзів?
3. Чи буває так, що твої батьки заперечують проти друзів, з якими ти зустрічаєшся?
4. Чи часто ти нервуєш?
5. Чи є ти зазвичай в центрі уваги в компанії однолітків?
6. Ти не любиш, коли тебе критикують?
7. Чи гарячкуєш ти іноді настільки, що починаєш кидати предмети?
8. Чи часто у тебе виникає відчуття, що тебе не розуміють?
9. Чи здається іноді, що за твоєю спиною люди говорять про тебе погано?
10. Чи багато у тебе близьких друзів?
11. Чи соромишся ти звертатися до людей по допомогу?
12. Чи подобається тобі порушувати встановлені правила?
13. Чи завжди ти вдома забезпечений(а) всім необхідним?
14. Чи боїшся ти залишатися один (одна) в темноті?
15. Ти завжди упевнений(а) в собі?
16. Ти звичайно здригаєшся при незвичайному звуці?
17. Чи буває, що коли ти залишаєшся один (одна), настрої поліпшуються?
18. Чи здається тобі, що у твоїх друзів щасливіша сім'я, ніж у тебе?
19. Чи відчуваєш ти себе нещасним(ою) через нестачу грошей в сім'ї?
20. Чи буває, що ти злишся на всіх?
21. Чи часто відчуваєш себе беззахисним(ою)?
22. Чи важко тобі відповідати в школі перед всім класом?

23. Чи є у тебе знайомі, яких взагалі не терпиш?
24. Чи можеш ти вдарити людину?
25. Ти іноді пробачаєш людям?
26. Чи часто батьки карають тебе?
27. Чи з'являлося у тебе коли-небудь сильне бажання втекти з дому?
28. Чи часто відчуваєш себе нещасним?
29. Чи легко ти можеш розсердитися?
30. Ризикнув(ла) б ти схопити за вуздечку коня, що біжить?
31. Ти людина боязка і сором'язлива?
32. Чи буває у тебе відчуття, що тебе недостатньо люблять в сім'ї?
33. Ти часто помиляєшся?
34. Чи часто у тебе буває веселий і безтурботний настрій?
35. Чи люблять тебе знайомі, друзі?
36. Чи буває, що батьки тебе не розуміють і здаються тобі чужими?
37. При невдачах чи буває у тебе бажання втекти абикуди і не повертатися?
38. Чи буває, що хтось з батьків викликав у тебе відчуття страху?
39. Чи заздриш ти іноді щастю інших?
40. Чи є люди, яких ти ненавидиш по-справжньому?
41. Чи часто ти б'єшся?
42. Чи легко тобі всидіти на місці?
43. Ти охоче відповідаєш біля дошки у школі?
44. Чи буває, що ти такий(а) засмучений(а), що довго не можеш заснути?
45. Чи часто ти лаєшся?
46. Міг (могла) б ти без тренування керувати парусним човном?
47. Чи часто у вашій сім'ї бувають сварки?
48. Ти завжди робиш усе по-своєму?
49. Чи часто тобі здається, що ти чимось гірший(а) за інших?
50. Чи легко тобі вдається підняти настрій друзям?

Додаток Г

Методика визначення рівня емпатійних здібностей (В.В.Бойко)**Бланк відповідей**

1. Я маю звичку уважно вивчати обличчя і поведінку людей, щоб зрозуміти їхній характер, схильності, здібності.
2. Якщо оточуючі виявляють ознаки нервозності я, зазвичай, залишаюсь спокійним.
3. Я більше довіряю доказам свого розуму, ніж інтуїції.
4. Я вважаю цілком доречним для себе цікавитися домашніми проблемами своїх співробітників.
5. Я можу легко ввійти в довіру до людини, коли в цьому виникає потреба.
6. Зазвичай, я з першої ж зустрічі вгадую «споріднену душу» в новій людині.
7. Я з цікавості, як правило, розпочинаю розмову про життя, роботу, політику з випадковими попутниками у потязі, літаку.
8. Я втрачаю душевну рівновагу, якщо оточуючі чимось пригнічені.
9. Моя інтуїція — надійніший спосіб розуміння оточуючих, ніж знання чи досвід.
10. Виявляти цікавість до внутрішнього світу іншої особистості — нетактовно.
11. Своїми словами я часто ображаю близьких мені людей, не помічаючи цього.
12. Я легко можу уявити себе якоюсь твариною, відчуті її звички і стани.
13. Я майже не розмірковую над причинами вчинків людей, які мають до мене безпосереднє відношення.
14. Я рідко приймаю до серця проблеми своїх друзів.
15. Як правило, за кілька днів я відчуваю: щось повинно трапитися з близькою мені людиною, і очікування збуваються.
16. Спілкуючись з діловими партнерами, я зазвичай, намагаюсь уникати розмов про особисте.
17. Іноді рідні дорікають мені за черствість, неувагу до них.

18. Мені легко вдається скопіювати інтонацію, міміку людей, наслідуючи їх.
19. Мій зацікавлений погляд часто бентежить нових партнерів.
20. Чужий сміх, зазвичай, передається і мені.
21. Часто, діючи навмання, я все ж таки знаходжу правильний підхід до людини.
22. Плакати від щастя — дурниця.
23. Я здатен цілком злитися з близькою для мене людиною, ніби розчинитися в ній.
24. Мені рідко зустрічалися люди, яких би я розумів без зайвих слів.
25. Я мимоволі чи з цікавості часто підслуховую розмови сторонніх людей.
26. Я можу залишатися спокійним, навіть якщо всі навколо мене хвилюються.
27. Мені набагато легше підсвідомо відчутти сутність людини, ніж зрозуміти її, «розклавши на полицки».
28. Я спокійно ставлюся до дрібних неприємностей, які трапляються у когось із членів сім'ї.
29. Мені було б складно щиро і довірливо вести бесіду з настороженою, замкнутою людиною.
30. У мене творча натура — поетична, художня, артистична.
31. Я без особливої цікавості вислуховую сповіді нових знайомих.
32. Я засмучуюсь, якщо бачу людину в сльозах.
33. Моє мислення більше відрізняється конкретністю, строгістю, послідовністю, ніж інтуїцією.
34. Коли друзі починають говорити про свої неприємності, я волію перевести розмову на іншу тему.
35. Якщо я бачу, що у когось з рідних погано на душі, то, ж правило, стримуюсь від розпитувань.
36. Мені складно зрозуміти, чому дрібниці можуть так сильно засмучувати людей.

Тест «Який Ви керівник?»**Бланк відповідей**

1. Чи охоче Ви беретеся за питання, які не мають готових схем розв'язання?
2. Чи складно Вам було відмовитися від тих прийомів і методів роботи, які Ви використовували до того, як стали керівником?
3. Чи віддаєте Ви перевагу тим працівникам, з якими працювали до того, як стали керівником?
4. Чи намагаєтесь Ви виробити універсальний стиль керівництва, який підходив би до більшості ситуацій у колективі?
5. Чи можете Ви переважно безпомилково оцінити підлеглих, визначаючи їх як сильних, середніх чи слабких працівників?
6. Чи легко Вам вийти за межі особистих симпатій та антипатій під час розв'язання ділових питань?
7. Чи вважаєте Ви, що універсального стилю керівництва немає, потрібно уміти поєднувати різні стилі?
8. Чи вважаєте Ви, що Вам легше уникнути конфлікту з керівництвом, ніж з підлеглими?
9. Чи хотіли б Ви змінити стереотипи керівництва, що склалися у колективі, який Ви очолюєте?
10. Чи часто є правильним Ваше перше враження про працівника?
11. Чи часто Ви відчуваєте, що для здійснення ефективнішої діяльності Вам не вистачає часу?
12. Чи вважаєте Ви, що якби у Вас була можливість частіше відвідувати навчально-виховні заходи, то ефективність Вашого керівництва значно підвищилася б?
13. Чи надаєте Ви можливість самостійно розв'язувати певні питання тим працівникам, які мають менше знань та досвіду, ніж інші працівники?

Список використаних джерел

1. Барабаш В.В. Інституціоналізація сучасного молодіжного руху України : тенденції та проблеми: Дис..канд.соціал.наук: 22.00.04/ Національний ун-т внутрішніх справ . – Х.,2004. – 189арк.
2. Блэк С. Введение в паблик рилейшинз / С.Блэк. Ростов – на Дону: Феникс, 1998. – 318 с.
3. Вербець В.В., Субот О.А, Христюк Т.А. Соціологія: Навчальний посібник. – К.: КОНДОР, 2009.- 550.
4. Волков Ю.Е. Социальная политика/ Волков Ю.Е.// Социальное государство: краткий словарь – справочник /за общ.ред. Н.Н.Гриценко. – М.: АТиСО,2002. – 207 с.
5. Ганслі Теренс М. Соціальна політика та соціальне забезпечення ринкової економіки / Пер. з англ. О. Перепадя. – К.: Основи,1996. – 236 с.
6. Головні проблеми дітей в Україні / Діти // ЮНІСЕФ в Україні [сайт]. – Режим доступу : <http://www.unicef.org/ukraine/ukr/children.html>
7. Головаха Є. І. Суспільство, що трансформується: досвід соціологічного моніторингу в Україні. — Фонд «Демократичні ініціативи», 1997. — 154с
8. Горілий А. Г. Історія соціальної роботи : курс лекцій. - 2-ге вид., доп. - Тернопіль : Екон. думка, 2003. - 72 с. - Літ. : с.70 (25 назв.)
9. Грані людського буття: позитивні негативні виміри антропокультурного: Монографія. – К.: Наукова думка, 2010. – 352с.
- 10.Грець М.В. Інститути соціалізації в Україна та країнах ЄС: тенденції розвитку та ключові відмінності // український соціум. 2011 №3 (38). – С 7- 9 .
11. Деріга В.В. Соціальна і гуманітарна політика : навчальний посібник / В.В. Деріга. - Миколаїв, 2012. -152 с.
12. Закон України « Про соціальну роботу з дітьми і молоддю» . – 2001
- 13.Закон України « Про соціальні послуги» . – 2003 р

14. Закон України « Про захист суспільної моралі» . – 2003 р
15. Закон України « Про охорону дитинства» . – 2001 р
16. Зверєва І. Д. О., В. Безпалько, С. Я. Марченко та ін.; Соціальна робота в Україні: навч. посібник / за заг. ред.: І. Д. Зверєвої, Г. М. Лактіонової. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 256 с.
17. Иваненков С. Проблемы социализации современной молодежи. Изд. 2-е, дополненное. Монография. – Спб, 2003. -402 с .
18. Капська А.Й. Соціальна робота : технологічний аспект: навчальний посібник / за ред. проф.. А.Й.Капської. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 352 с.
19. Колков В.В. Методологические аспекты формирования теории социальной работы (постановка проблемы в контексте подготовки работников социальных служб)//Работник социальной службы (АРСС). 1997. № 1. С. 14-24.
20. Конвенція про права дитини. ООН; Міжнародний документ від 20.11.1989. Конвенцію ратифіковано Постановою Верховної Ради України N 789-XII від 27.02.91.
21. Конопліна Ю.С. Соціальне страхування : навчальний посібник / Ю.С. Конопліна. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2008 – 224 с.
22. Конституція України
23. Левченко З. Культура етикету керівника – наука спілкування / З. Левченко // Вісник КІБТ. – 2008. – Вип.1. – С. 59-60.
24. Леннер-Аксельсон Б., Тюлефорс М. Психосоціальна допомога населенню/Пер. со швед. М: Інститут соціальної роботи, 1995.
25. Лукашевич М. П. Соціальна робота : (теорія і практика) : підруч. / М. П. Лукашевич, Т. В. Семигіна. - К. : Каравела, 2009. - 368 с. - Літ.: с. 367 (13 назв).
26. Малых В.Н. Социальная работа и общество//Социальная работа: теория, технология, образование. МГСУ. 1997. №2. С. 59.

27. Малько А. Соціальна робота і соціальна педагогіка// Соціальна політика і соціальна робота. – 2000. - № 3,4. – С.95
28. Марцин В.С. Роль керівника в регулюванні інформаційних потоків управлінського процесу / В.С. Марцин // Економіка АПК. – 2009. – №11. – С. 9-11
29. Мигович І.І. Становлення соціальної роботи як науки в Україні / Мигович І.І//Соціальна політика і соціальна робота. – 1998 .- № 1-2 (5 - 6). – 68 – 78
30. Міжрегіональний інформаційно-ресурсний центр з питань ВІЛ/СНІД [сайт] / Режим доступу : <http://pirc.org.ua/> - Назва з екрана.
31. Міщик Л. І. Соціальна педагогіка: навчальний посібник / Міщик Л. І. – К.: ІЗМН, 1997. – 140 с.
32. Моніторинг «Права людини в дитячих медичних закладах та дитячих психіатричних лікарнях», Громадська організація М'АРТ. Чернівці, 2004.
33. Монтессори Марія Дом ребенка. Метод научной педагогики. – М.: Астрель: АСТ, 2005. – 269 с.
34. Насильство в школі. Аналіз проблеми та допомога, якої потребують діти та вчителі у її розв'язанні / Аналіз підготовлено ВГО «Жіночий консорціум України» в рамках проекту «Попередження насильства в школі», який здійснюється за фінансової та експертної підтримки Шведської громадської організації «Save the Children Sweden» /
35. Насильство проти жінок: Що про це думають молоді люди? Оновлене дослідження / Британська Рада в Україні. – К., 2005. - 3 с.
36. Осадча Н.В. Репутація керівництва у контексті формування репутації підприємства / Н.В. Осадча // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – №10. – С. 149-152.
37. Павленок П. Д.. Основы социальной работы: учебник / отв. ред– М.: ИНФРА-М, 1997. – 368с.

- 38.Панов А.М. Социальная работа как наука, вид профессиональной деятельности и специальность в системе высшего образования//Российский журнал социальной работы. 1995. №1.С. 9.
- 39.Полтавець. В. Соціальна робота в Україні: перші кроки / під ред. – К.: Видавничий дім —КМ Academia, 2000. – 236 с.
- 40.Райгородский Д.Я. Практическая психодіагностика. Методики и тесты. Учебное пособие. – Самара, 1998. – 672 с.
41. Семигіна Т. В., Мигович І.І Теорії і методи соціальної роботи : підруч. / під ред. - К. : Академія, 2005. - 328 с. - (Альма-матер).
- 42.Семигіна Т.В. ,Грига І.М., Шевчук І.С. Введення в соціальну роботу: Навч. посібник / - К.: Фенікс,2001. – С. 11
- 43.Сеныч О. Решить проблемы помогают профессионалы : [соц. работа] / О. Сеныч // Одес. вестн. - 2010. - 7 дек. - С. 6.
- 44.Скуратівський В.А. Основи соціальної політики : навч. посіб./ Скуратівський В.А., Палій О.М. – К.: МАУП,2002. – 200 с.
- 45.Соціальна робота: хрестоматія . – К.:ДЦССМ,2001. – 396 с.
- 46.Танчин І. Соціологія: навч. посібник / І. Танчин. - Львів : УАД, 2005. - 360 с
- 47.Управлінські аспекти соціальної робота : курс лекцій / М. Ф. Головатий (кер. авт. кол.), М. П. Лукашевич, Г. А. Дмитренко [та ін.] ; за ред. М. Ф . Головатого. - К. : МАУП, 2004. - 368 с.
- 48.Шевченко К.Б., Трубавіної І.М.Механізми взаємодії органів державної влади та неурядових організацій у протидії жорстокому поводженню з дітьми / За ред. – К: Юрисконсульт, 2005.
- 49.Шевчук П.І. Соціальна політика / Шевчук П.І. – Львів: Світ,2003. – 400с
50. Шендеровський К.С. Медіакомунікації та соціальна проблеми/ Збірка навчально-методичних матеріалів і наукових статей в трьох частинах. Частина перша / Упор., ред. К. С. Шендеровського / Київ. нац. ун-т; Ін-т журналістики. – К., 2012. – 288 с.

- 51.**Ягодка А.Г. Соціальна інфраструктура і політика : навч. посібник / Ягодка А.Г. – К.: КНЕУ, 2000. – 212 с.